

ARKEOLOJİK ve YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİ MEZOPOTAMYA TOPLUMLARINDA BÜYÜ ve BÜYÜCÜLÜK

Kabul Tarihi: 09.03.2016
Yayın Tarihi: 14.04.2016

Ebru MANDACI*

Öz

Bu çalışmada arkeolojik ve yazılı kaynakları inceleyerek, Eski Mezopotamya toplumlarında büyüün yerini ortaya koymaktadır. Her zaman ve her yerde olduğu gibi Mezopotamya’da da sık sık insanların üzerine çöken çeşitli felaketler yaşamı zorlaştırmıştır. Diğer taraftan insanoğlu her dönemde maddi dünyayı etkileyip, yönlendirmek arzusunda olmuştur. Büyü, Mezopotamya toplumlarının günlük hayatlarının her alanında uygulanmıştır. Mezopotamya’da başlıca “kara büyü-kötüleştirci” ve “ak büyü-iyileştirci” olmak üzere iki çeşit büyü mevcuttur. Bugün elimizde bulunan büyü metinlerinin büyük çoğunluğu ak büyü grubuna dâhildir. Mezopotamyalılar toplum içinde bazı kimselerin ilişki kurdukları doğüstü güçler sayesinde insanlara kara büyü yaptıklarına inanmışlardır. Mezopotamyalılar hastalıkların, habis ruhların insana sahip olmasından ve kötü cinlerin insan vücudunu zapt etmesinden kaynaklandığını düşünmüşlerdir. Ayrıca uğursuzlukların sebebinin de söz konusu kötü ruhlar olduğuna inanılmıştır. Kara büyüün etkisini ortadan kaldırarak, kötü ruhların insan vücudundan kovulmasını sağlayacak olanın ise ak büyü olduğunu kabul etmişlerdir. Bu doğrultuda birçok korunma yöntemi ve ritüel gerçekleştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Eski Mezopotamya, Büyü, Ritüel.

MAGIC AND WITCHCRAFT IN ANCIENT MESOPOTAMIAN SOCIETIES IN THE LIGHT OF ARCHEOLOGICAL AND WRITTEN SOURCES

Abstract

In this study, we have examined archeological and written sources and tried to put forward the position of magic in Ancient Mesopotamian societies. As always and everywhere, various disasters people encountered made life hard in Mesopotamia, as well. On the other hand, human beings were in the desire of influencing and directing the materialistic world in every period. Magic was applied in every field of daily life of Mesopotamian societies. There are two main kinds of magic in Mesopotamia. These are “black magic-aggravating” and “white magic-healer”. Today, majority of the texts on magic are included within the group of white magic. Mesopotamians believed that some people did black magic with the supernatural powers they interacted with in society. Mesopotamians thought that diseases were triggered by malignant spirits occupying the human and malignant devils curbing the human body. Also, they believed that bad luck stem from bad spirits. They accepted that white magic would eliminate the effect of black magic and remove the bad spirits from human body. In accordance with this, they conducted various protection method and ritual.

Key Words: Ancient Mesopotamia, Magic, Ritual.

Giriş

Büyü kelimesini Sumerce “*ÉN*”, Akatça “*şıptu*” kelimeleri karşılamaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1981: 153). Malinowski büyüü, “*bir amacın aracı olarak yapılan bir dizi saf pratik eylem*” olarak tanımlamaktadır. Büyüler insanlarda gizli manevî güçleri, mucizeye karşı beslenen bilinç dışı umutları ve insanın gizemli olanaklarına duyulan gizli güveni ortaya çıkarmaktadır (MALINOWSKI, 1990: 59). Büyü, insan yaşamını tehdit eden durumlar ortaya çıktığında, uzmanlık kazanmış bazı insanların yürüttükleri ve hasta ile tanrı, cin ve melek gibi büyük güçler arasında ruhani ilişkilerin kurulduğu bir takım ayinlerden oluşmaktadır (Ünal, 2003: 111).

Büyünün çok belirgin özellikleri vardır ve belirli prensipler dâhilinde çalışır. Büyü, ayinlerden ve hastalar ile yüksek güçler arasında ilişki kurarak onları icra eden büyü uzmanlarından oluşur. Ayinlerin amacı, tehlikeler söz konusu olduğu durumlarda olumlu

* Yrd. Doç. Dr. Ebru MANDACI, Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, emandaci@beu.edu.tr

bir denge sağlamaktır. Büyü uzmanları uygulayacakları ayinlerin etkinliği ve hitap ettikleri güçler konularında sıradan bir insan tarafından algılanamayan pragmatik bilgi sahibidirler. Ayinin sonucunda ortaya olumlu sonuçlar çıkar ve yeni güçler yaratan alternatif ayinler yapmak suretiyle güç sahibi kötü yaratıklar yok edilebilir (Ünal, 2003: 111-112).

Eskiçağ toplumlarında büyü, başlıca iyileştirici özelliği olan “*ak büyü*” ve kötüleştirici olan “*kara büyü*” olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Kara büyü her zaman mücadele edilmesi gereken bir büyü çeşidi olmuştur. Kara büyücü de lanetlenen insan olarak nitelendirilmiştir. Kara büyü ve ak büyü zıtlığı tarihin bütün dönemlerinde, “*iyi*” ile “*kötü*”nün mücadelesi olarak devam ettirilmiştir (Reyhan, 2008: 229).

Mezopotamya büyü geleneğinde de büyüler başlıca “*kara büyü*” ve “*ak büyü*” olarak ikiye ayrılmaktadır. Mezopotamyalılar, toplum içinde bazı kişilerin ilişki kurdukları doğaüstü güçler sayesinde insanlara kara büyü yaptıklarına inanmışlardır. Bu inançlarla dolu olan Mezopotamyalılar hastalıkların, habis ruhların insana sahip olmasından ve kötü cinlerin insan vücudunu zapt etmesinden kaynaklandığını düşünmüşlerdir (Gündüz, 2002: 300). Ayrıca, hastalığın sebebinin bir tanrının öfkesi olduğu da hayal edilmiştir. Eğer hastalığın nedeni bir tanrının öfkesi ise bu öfkenin yatıştırılması gerektiğine inanılmıştır. Örneğin her Babilli'nin dua ettiği ve adaklar sunduğu kişisel tanrı ya da tanrıçaları mevcuttur. Bu tanrıların kişiyi ibislere ve kötü ruhlara karşı koruduğu düşünülmüştür. Bu sebeple de koruyucu muskalar takılmış ve görevleri büyü sözlerini söylemek ve kötülükleri kovmak olan rahipler ((w)*ašipu*¹, *mašmašu*²) ayinler düzenlemişlerdir. Tanrı *Ea/Enki* iyi büyü ve dua sanatının kaynağı olarak düşünülmüştür (OATES, 2004: 186). Şayet “*kara büyü*” yapılmışsa, hastanın iyileşmesi için bu büyüün etkisinin belli metotlarla ortadan kaldırılması gerekmiştir (Şahinbaş Ergimöz, 1999: 214). Kara büyüün etkisini ortadan kaldırılarak, kötü ruhların insan vücudundan kovulmasını sağlayacak olanın ise “*ak büyü*” olduğunu kabul etmişlerdir. Bu sebeple de hastalıkları sihirle ya da efsunla tedavi etmeye çalışmışlardır (Gündüz, 2002: 300).

Kara büyü ya da cadılık, Eski Mezopotamya'nın gündelik yaşamının önemli parçasını oluşturmuştur. Cadılık zararlı etkileri sebebiyle resmi olarak yasaklanmış ve büyücüler kanunen cezaya tabi tutulmuşlardır. Büyücülük yapanların erkeklerden ziyade kadınlar olduğu anlaşılmaktadır (Black ve Green, 2003: 60-61). Orta Asur Kanunları'nın³ 47. maddesine göre, ister bir kadın, isterse erkek olsun büyü yaparsa ve büyü elinde yakalanıp, büyü yaptığı ispat edilirse ölüm cezası verilmiştir (Tosun ve Yalvaç, 2002: 254). Ur-Nammu Kanunları'nın⁴ 10. maddesinde bir kişi büyücülükle itham edilirse Nehir Tanrısı'nın⁵ yargılamasına götürüleceği hükmü yer almaktadır (Tosun ve Yalvaç, 2002: 40). Aynı şekilde Hammurabi Kanunları'nın⁶ 2. maddesinden de büyücülere su ordali cezası uygulandığı görülmektedir (Tosun ve Yalvaç, 2002: 185).

¹ Sözlüklerde büyücü, büyü rahibi olarak geçmektedir. CAD (A2): 435; CDA: 436.

² Kelime anlamı sözlüklerde büyü rahibi, büyücü başı olarak geçmektedir. CAD (M1): 381; CDA: 202.

³ Asur kazılarında 14 tablet olarak bulunmuş olan kanun koleksiyonu M.Ö. II. binyılın 3. çeyreğine tarihlenmektedir. 59 maddeden oluşan A tableti, kadın hakları ve kadınların görevleriyle ilgili konuları kapsamaktadır. A tableti kadar sağlam olmayan diğer tabletler ise çeşitli hukuksal konuları içermektedir (Dinçol, 2003: 9).

⁴ Sumer şehir devletlerinden III. Ur Sülalesi'nin kurucusu Ur-Nammu tarafından oluşturulan Ur-Nammu Kanunları (M.Ö. 2111-2094) üç tablet olarak ele geçirilmiştir. Ur-Nammu Kanunları; yalan yere suçlama, kaçak köleler, insan yaralama ve birisinin tarlasına zarar verme gibi konuları içermektedir (Dinçol, 2003: 5).

⁵ Eski Mezopotamya'da, bir sanığın suçlu olup olmadığını kanıtlamak için, o sanık bir akarsuyun “kutsal nehrin” insafına bırakılırdı. Gerçekten Dicle, Fırat ve bu iki nehrin kollarının oluşturduğu bu ülkede, akarsuyun kutsal bir niteliği vardı ve akarsular birer tanrı olarak görülürdü (LAFONT, 2005: 201-202).

⁶ Babil kralı Hammurabi (M.Ö. 1793-1750) tarafından oluşturulan Hammurabi Kanunları 282 maddelik geniş bir kanun kodeksidir. Memleketinde geçerli olan örf ve adet hukuku ile hâkimlerin vermiş olduğu kararları üst düzeydeki hukukçulara derleten Hammurabi, kısmen üzerinde reformlar yaparak, 282 maddeden oluşan kanun kodeksini meydana getirmiştir. Hammurabi, Babil şehrindeki Esagile tapınağında yer alan kendi heykelinin önüne diktirdiği diorit taşından bir stel üzerine kanun maddelerini yazdırarak halka ilan etmiştir. Kanunun

Büyü Çeşitlerine Örnekler, Ritüeller ve Büyüden Korunma Yöntemleri

Mari Krallık Arşivleri'nden elde edilmiş bir grup mektup içerisinde bulunan bir belge, kara büyü ve buna uygulanan cezai yaptırım konusunda oldukça ilginç bilgiler içermektedir. Hanat eyaletinin valisi Meptûm tarafından Mari kralına gönderilmiş olan ARM XXVI, 253 numaralı belgede, Hammî-Epuh adındaki genç bir çocuğa büyü yapmakla suçlanan Mârat-İstar adında bir genç kızın davasından söz edilmektedir. Mârat-İstar'ın annesi, kızının yerine nehir sınavından geçmek zorundadır. Meptûm, bu annenin kızını aklamak için ettiği yemini ve bu sınavın her iki kadın için yol açtığı üzücü sonucu şöyle dile getirmiştir:

“Kadına şu sözler söylendi: ‘Yemin ederim ki kızım Mârat-İstar, Dâdiya’nın oğlu Hammî-Epuh’a büyü yapmadı. Ne kapıdan ne başka bir yerden eve büyü çöp attı ne de Dâdiya’nın oğlu Hammî-Epuh’a onunla yaptığı ekmek, yemek, bira ya da başka bir şeyi yedirip içirdi.’ Bu sözler söylentilerden sonra, kadın tanrının [nehrin] içine düştü ve öldü. Söylediklerini kanıtlayamadı. Çocuk, böylece büyüden kurtulmuş oldu” (LAFONT, 2005: 207).

Metinden anlaşıldığına göre, Mârat-İstar genç adama yemeklerini yapsın diye verdiği oduna büyü yapmıştır. Muhtemelen, bu odunu yakmakla kötü büyüünün onun yediklerine geçerek, onu hasta ettiği düşünülmektedir. Ayrıca, tanrısal yargılamanın suçluyu ortaya çıkarıp cezalandırmakla kalmadığı, aynı zamanda mağduru da sıkıntısından kurtardığı anlaşılmaktadır.

Büyü bozma geleneklerinden en iyi bilineni yakmak anlamına gelen “*maqlu büyü*”dür. Her büyü tarzına göre çeşitli figürler mevcut olup, bunlar “*terra kotta*” denilen pişmiş topraktan, yağ veya balmumu gibi maddelerden yapılmışlardır. Büyü uygulaması yapılırken bu figürler ya yakılmış ya da eritilmişlerdir. Bu işlem sırasında bunlar nasıl eriyip yok oluyorsa, yapılmış olan büyü de öyle yok olsun denmiştir. Büyüyü bozmadan önce yapılmış olan büyüünün mahiyetinin bilinmesi gerekmektedir. Büyülenmiş bir kimse büyüü bozmak için birçok usul kullanmıştır. Onun yaptıkları bilinmediği için büyücülerin artık yapılarına etki edemeyeceğine inanılmıştır. Büyüyü bozacak insan yaptığı şeylerin gizli kalması için gece ve yer altı tanrılarına başvurmuştur. İkinci olarak başvuru çare ise büyücüler Zaban şehrine göndermek veya sırları öğrenmemeleri için onların gelmelerini engellemek olmuştur. Bu sebeple de gece tanrılarına hitap eden dua okunmuştur. Maqlu büyü, küçük küçük büyü sözleri ile ona ait ritüellerden oluşmaktadır. Dua ile başlayıp; rica, iyi temenni ve teşekkür ile sonlandırılır. Her ritüelin sonunda hangi malzemenin kullanıldığı kaydedilmiştir. Büyü ameliyesi için yemin eden, yemine tabi tutan ve yemin hamisi olmak üzere üç şahıs gereklidir (Tansuğ ve İnanlı, 1949: 575-576).

Maqlu büyü ritüelinin asıl teması olan yakma eylemini KAR 80 numaralı büyü metninde görmekteyiz. Büyüyü ya da kötülüğü yapan kişinin heykeli hazırlanmış ve büyücü kadını temsil eden heykelin üzerine balık yağı serpilerek yakılmıştır (Abusch, 2002: 122-123). Kasitler döneminden kalma bir maqlu büyüünün 75-86. satırlarında yakılan heykelin, büyü yapan kadın ve erkekler olmak üzere kimleri temsil ettiği sayılmaktadır. Metnin 110-116. satırlarında da Ateş Tanrısı Girru'ya hitap edilerek, büyücülerin yakılması, düşmanın yok edilmesi ve kötülüğün çabuk giderilmesi istenmiştir (Tansuğ ve İnanlı, 1949: 579).

---

maddeleri; adaletin yerine getirilmesine karşı işlenen suçlar, mülkle ilgili suçlar, ticaret ve alışveriş, aile mülkiyeti ile evlilik hususundaki konular, saldırı ve sakatlama, meslek adamlarınca işlenen suçlara verilen cezalar, ücretler gibi konuları kapsamaktadır (Dinçol, 2003: 8).

İyileştirici büyülerden içerik açısından en ilginç olanlardan birisi de Babil büyü geleneklerinden olan “*şurpu*”dur.⁷ Şurpu kelime anlamı olarak maqlu büyü ile aynı olsa da ikisi arasında bazı farklar mevcuttur. Farber’e göre; maqlu büyü, büyücünün figürünü yakarak yok etmeyle ilgiliyken şurpu büyü, suçlu olan kurbanın arındırılması olarak tanımlanabilir (Farber, 1995: 1899). Şurpu, büyücünden yardım isteyen kişinin hangi eylemiyle tanrıları kızdırdığını bilmediği durumlarda uygulanmıştır. Bu hastalar, büyücüye endişeli, uykusuz olduğu durumlarda ya da şiddetle titrediği, ağzının köpürdüğü, dilinin tutulduğu ve baş ağrısı çektiği zamanlarda başvurmuşlardır. Bu ayinde muhtemel bütün günahlar, büyü güçlerini uyandıran yeminin etkileri de dâhil olmak üzere ayrıntılarıyla sayılmıştır. Ayinin “*yakma*” bölümünde ise hasta olan kişi ateşin içine bir soğan, bir demetten toplanmış hurma ya da hasır atmıştır. Bu sırada büyücü de dua okuyarak, kişinin işlemiş olduğu günahlar ayin sırasındaki performansıyla karşılaştırılmıştır. En sonunda büyücü ateşi söndürmüş ve böylece günahların yok edildiğine inanılmıştır (Black ve Green, 2003: 57).

Bir şurpu büyü metninin 1-3. satırlarında ritüel için hazırlanan ateşin etrafına undan yapılmış büyü çember oluşturulduğu görülmektedir (Reiner, 1958: 11). Ayrıca kötü demon *utukku*’nun unla yapılmış büyü çemberinin çözülme metni olan iki dilli (Sumerce ve Akatça) büyü metninde de undan yapılmış çember oluşturulmuştur. Metnin 27-29. satırlarında: “*Tanrı Nisaba’nın unundan yapılmış büyü çizgilerini, onun başı geçiyor, Nisaba’nın ağı (onu) bağlasın*” ifadesi geçmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1981: 46).

Yukarıdaki belgelerde de görüldüğü üzere, Mezopotamya’da büyü ayinlerinde yere bir miktar un serperek büyü çember oluşturulmuştur. Hasta hareket edemeyecek durumdaysa, hastanın yatağı büyü bir çemberle çevrilmiştir ve ayin bu çemberin içinde gerçekleştirilmiştir (Resim-1). Büyü heykelciklerin de bir un çemberiyle çevrildiği durumlar olmuştur. Çemberin, bazı ifritleri engelleyecek kadar güçlü olduğu ve yorumlarda bazı koruyucu ilahları temsil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca bazı ayinlerde, kötülükleri kovma amacıyla bir kapının sağ ve soluna beyaz veya koyu renk kireçle bir büyü çember çizilmiştir (Black ve Green, 2003: 54-55). Ayrıca, bir hastaya büyü yaptığı düşünülen büyücünün resmedilmesinde kullanılmış olması da muhtemeldir. Nitekim büyü etkisini ortadan kaldırmak için yapılan ayinlerde kullanılan heykelciklerin undan yapılmış olanları mevcuttur (Black ve Green, 2003: 221).

Mezopotamya toplumları doğum anını kolaylaştırmak için de büyü başvurmuşlardır. Kt. 90/k 178 numaralı belge iki adet büyü içerir. Bunlardan ilki Ay Tanrısı Sin’in ineğine benzetilen, doğum aşamasındaki bir anneye yardımcı olmak amacıyla yapılmıştır. Diğer ise yeni doğan bebeklerin yakalandığı sarılık hastalığına karşı düzenlenmiştir. Kt. 90/k 178’in ilk satırları şöyledir: “*İnek, o bir inek, arahtum, o bir arahtum. Çabucak hamile kalır, çabucak doğurur. Su onun ağzından çabucak dökülür*” (Erol, 2013: 67). Sultantepe⁸ tabletleri arasında bulunmuş olan 241. belge de doğum anını kolaylaştırmak için yapılmış büyü içerir (Gurney ve Hulin, 1964: 11).

Ayrıca doğumla ilgili olarak, gerek düşüklerin gerekse beşik ölümlerinin nedeni Lamaštu adlı ifrite atfedilmiştir. Hamile bir kadının evine sızarak, bebeği öldürmek için kadının karnına yedi defa dokunduğu veya çocuğu sütnineden kapıp kaçırdığı düşünülmüştür. Lamaštu’ya karşı alınan büyüsel önlemler, hamile kadının bronz bir pazuzu başı takmasını içeriyordu. Lamaštu’yu uzak tutmak için ona yaratık ve nesne sunumları yapılmıştır. “*Lamaštu levhaları*” denilen metal veya taştan levhalar da koruyucu amaçlı kullanılmıştır. Bu levhalarda Lamaštu, Pazuzu tarafından yeraltı dünyasına geri gitmeye

⁷ Kelime anlamı için bkz. CAD: 388.

⁸ Şanlıurfa’nın güneydoğusunda yer alan Sultantepe höyüğünde (Huzirina) yapılan kazılarda şu ana kadar 407 adet tablet bulunmuştur. Bunlar içerisinde çeşitli büyü metinlerini içeren tabletler ele geçmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gurney ve Finkelstein, 1957; Gurney ve Hulin, 1964; Yıldırım, 2009.

zorlanırken betimlenmiştir (Black ve Green, 2003: 142). Ayrıca akrep kuyruklu olarak gördüğümüz Pazuzu heykelleri veya tılsımları (Resim-2), boyunda taşımanın yanı sıra yatak odasında bulundurulmak suretiyle Lamaštu'nun tehlikelerini önlemek için kullanılmışlardır (Duymuş Florioti, 2014a: 356). Kültepe kazılarında bulunmuş olan BIN 4, 126 ve Kt. 94/k 821 numaralı belgeler Lamaštu'ya karşı yapılmıştır. Kt. 94/k 821 numaralı belge günümüz muskalarına benzer bir şekle sahip olan tabletin üst kısmında delikli bir çıkıntı bulunmaktadır (Resim-3). H. Erol'a göre, hastanın iyileşmesine yardımcı olması amacıyla ya da evdeki kötü ruhu kovmak için odanın duvarına asılmış olmalıdır (Erol, 2013: 67). Muska şeklinde yapılmış olan tabletin 1-22. satırlarında şunlar kayıtlıdır:

“O (Lamaştum), öfke ve korku veren, kötülüklerin tanrıçası, dişi kurt, Tanrı Anu'nun kızıdır. O sazlıkların/ağulların içinde yaşar ve (buraların) içi onun sığınağıdır. Hareketli genç adamı yakalar. Yeni doğmuş erkek bebekleri hasta eder. Küçükbaş hayvanlara zarar verir. Büyü, cenin suyu içilmesidir. Büyü benim değildir. Büyülerin efendisi Ninkil'in büyüüdür. Nikarrak (bunu) biliyor. Ben ondan aldım.” (Michel, 1997: 59-60; Yıldırım, 2015: 245).

Muskalar, iyi talih getirmeye veya kötülükleri kovmaya yarayan, koruyucu büyüleri güçleri olduğuna inanılan nesnelere. Örneğin, Kral Asarhaddon'a doktoru Urad-Nanâ boynuna takması için bir muska göndermiştir. *Melû* adı verilen bu küçük kılıflar deriden yapılmıştır. Kötülük kovucular ritüel olarak hazırlanmış olan bu kılıfların içine dualar ile beraber kötü güçleri uzaklaştırdığı düşünülen nazarlıklar yerleştirmişlerdir (BOTTÉRO, 2005: 179).

Baş ağrısını ve bir iltihabı yenmek için yazılmış bir büyüde de yine Lamaštu'yu görmekteyiz. Metinde şu ifadeler geçmektedir: “Anu'nun kızı Lamaštu... Başa vuran, ateşi alevlendiren hançer; tüylerle kaplı tanrıça... Tanrıların adına, tanrılar tarafından yaptıkların engellensin ve gökyüzündeki kuş gibi uçup git!” (ANDRÉ SALVINI, 2006: 60). Ayrıca Sultantepe'de bulunmuş olan büyü metinleri arasında da benzer bir belge mevcuttur. 177. numaralı vesika baş ağrısı ve diğer ağrılara karşı yapılmış Sumerce büyü metnidir (Gurney ve Hulin, 1964: 5).

Diğer taraftan Eski Mezopotamya'da bilinen pek çok bitkisel ilaç ve bazı cerrahi yöntemler olmasına rağmen hastalıkların nedenleri anlaşılamamıştır. Hastalıklar çoğunlukla günahların cezası olarak düşünülmüş ve tanrıların veya tanrının temsilcisi olarak çalışan ifritlerin işi olarak değerlendirilmiştir. Bazı hastalıklar nedeni olduğu düşünülen tanrı ya da ifriti⁹ işaret edecek şekilde tanımlanmıştır (Black ve Green, 2003: 97). Oates'ten nakledeceğimiz bir bölümde bunu açıkça görebiliyoruz. İlgili bölümün çevirisi şöyledir:

“Eğer hasta başım başım diye bağıyorsa, bu bir tanrının işidir. Eğer dişlerini gıcırdatıyor ve elleri ayakları titriyorsa, sebep tanrı Sin'dir; hasta ölür.” (OATES, 2004: 191).

Mezopotamya insanı bu ifritlerden korunmak ya da belirli günahkâr eylemlerin etkilerini yok etmek için büyüye başvurmuşlardır. Asurbanipal Kütüphanesi'ndeki Akatça metinlerin önemli bir parçasını, kötülükten korunma amacıyla yazılmış efsunlar ve kötülük kovucularının kullandıkları yazmalar oluşturmaktadır (MİEROOP, 2006: 304).

⁹ Mezopotamya toplumlarında belirli ifritlere bazı hastalıklar atfedilmiştir. Örneğin, vebaya Namtar, sıtmaya Idpa adında şeytanlar sebep olmaktadır. Idpa'nın insanın kafasına etki ettiği düşünülürken, Namtar'ın yaşamına, Alal'ın göğsüne, Owtouk'un alınına, Gigim'in iç organlarına, Telal'in ise eline zarar verdiği kabul edilmiştir. Bir insanın başına gelen bütün şanssızlıkların sebebinin ifritler olduğu düşünülmüştür. Menant'tan nakledeceğimiz bir pasajda ifritlerin insana verdiği zarar hususunda şu bilgiler mevcuttur: “Lanet insanın üzerine kötü bir şeytan gibi düşüyor. Bağırın ses onundur. Kötü ses onundur. Lanet hastalığın nedenidir. Lanet insanı kuzu gibi boğazlıyor. Gövdesine giren kötü şeytan kanamasını yapıyor. Sıkıntılar veren dişi şeytanın sesi sırtlanınki gibidir. Yönetimi altına alır ve yönetir.” (MENANT, 2005: 65).

Kötülük kovma (*namburbi*) törenlerinde temel amaç kötülüğün aktarımıdır. Kötülük kovmanın başarıya ulaşması için ilk taşıyıcı ile onun kötülüğü devrettiği kişi arasında, temasla ya da benzerlikle sıkı bir bağ kurulması zorunludur. Kötülüğü taşıdığı düşünülen çoğunlukla bir madde olmuştur. Bu sebeple genellikle kilden, hamurdan, balmumundan, içyağından ve odundan heykelcikler kullanılmıştır (BOTTÉRO, 2003: 165-166). Kötülüğü yıkamak ya da silmek, onu sulara gömmek ve ortadan kaldırmak için su kullanılmış, ateş kullanılarak yakılmış, ifritten gelen ya da gelmeyen kötülüğü uzaklaştırmak amacıyla “arındırıcı” olarak kabul edilen bitkiler ya da madeni ve hayvansal maddeler kullanılmıştır. Bu zalimlerin geri çekilmesini sağlamak ya da kaçırmak için ritüel duaları yüksek sesle okunmuştur (BOTTÉRO, 2003: 225). Dinsel ayinlerde yer alabilmek ya da büyücülüğe karşı yapılan ritüelleri gerçekleştirebilmek için katılımcıların saf olması gerekmektedir. Çoğu arınma töreninde metaforik bazı eylemler gerçekleştirilmiştir. Yerleri süpürmek ve alana su serpmek, metaforik olarak mevcut alanı arındırır. Tütsünün ve diğer aromaların yanması ise havayı temizler ve metaforik olarak atmosferi arındırır. Katılımcıların banyo yapmaları ve ellerini yıkamaları da vücudu temizler ve kişiyi arındırır (Black ve Green,2003: 33). Büyücülük metinlerinde çan çalınmasından da bahsedilir. Mezopotamya’da bulunan en eski çanlar M.Ö. birinci bin yıla tarihlenmektedir ve Asurlulara aittir. Büyücülük metinlerinde kötü ruhları kovmak için çan çalındığından bahsetmektedir. Asurlulara ait bir çan örneğinin üzerinde koruyucu doğaüstü figürler resmedilmiştir (Black ve Green,2003: 61).

Sm. 810 numaralı *namburbi* ritüelinde yukarıda saymış olduğumuz arındırma eylemlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ritüel bir adamın evine giren ya da etrafında dolaşıp duran garip bir kuşun kötülüğü için yapılmıştır. Uygun günde adam arındırılmakta ve temiz giysiler giymektedir. Sabah erken evin çatısı süpürülür ve saf su serpilir. Ardından sunak oluşturulur ve ekme çeşitleri ile bal gibi maddelerin sunusu gerçekleştirilir (Caplice, 1967: 35).

Rm. 323 numaralı *namburbi* ritüeli de yine bir adamın evinde uluyan köpeğin kötülüğü için yapılmıştır. Ritüelde, köpeğin bir heykeli yapılmaktadır ve boynuna sedir ağacı yerleştirilmektedir. Daha sonra nehir kıyısına saldan sunak inşa edilmekte ve Tanrı Şamaş’a hitaben büyü ezberden okunmaktadır (Caplice, 1967: 9). Kültepe’de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Kt. a/k 611 numaralı büyü metni de kervandaki insanları bir kara köpeğe karşı korumak için yapılmıştır (Erol, 2013: 66). Ayrıca Sultantepe’de bulunmuş büyü metinlerinden, 64 numaralı belge köpeklere karşı, 63 ise kertenkeleye karşı yapılmış *namburbi* ritüellerini içermektedir (Gurney ve Finkelstein,1957: 6).

Sm. 1513 numaralı *namburbi* ritüeli ise bir yılanın kötülüğünün adama ve adamın evine yaklaşmaması için yapılmıştır. Ritüelde uygun günde adam arındırılmaktadır. Kutsal su kabının içine ılgın, şeker kamışı, tuz, sedir ağacı ve ardıç gibi temizleme özelliği olan maddeler konulmuştur. Daha sonra adam tıraş olur ve muhtemelen kesilen saçları *lahannu-vazosuna* toplanır. Ağız yıkama seremonisi ile adam arındırılmaktadır. Arındırılma işleminin ardından sunak kurulup, hurma ve un yığını oluşturulmasının arkasından kurbanlar sunulur. Sunular gerçekleştirildikten sonra ev, *maşmaşu* tarafından kutsal su, tütsü ve meşale ile arındırılır (Caplice, 1967: 22).

Namburbi ritüelinde kişinin yaşamıyla ilgili ciddi bir tehdit söz konusu olduğunda ise vekil olarak bir hayvan kullanılmıştır. Bugün elimizde bir kişinin yazgısındaki ölümün uzaklaştırılması için Ölüler Tanrıçası Ereškigal onuruna düzenlenmiş tören bulunmaktadır. Törende hasta yatağına gece küçük bir keçi almaya zorundadır. İkinci gün mezar benzeri bir çukur kazılarak, hasta ile keçi beraber buraya yatırılmıştır. Hasta için odundan, keçi için ise keskin bir metal bıçak kullanılarak, keçinin ve hastanın boğazı kesilir gibi yapılmıştır. Boğazı kesilen keçinin cesedine insan muamelesi yapılarak yıkanmış, kokular sürülmüş ve hastadan alınan giysiler giydirilmiştir. Rahip dua okuyarak, ilgili hastadan söz edermiş gibi “işte öldü” diyerek yası başlatmıştır. Sonrasında öfkesi yatıştırılması gereken Ereškigal

onuruna ve hastanın ailesinin ölülerinin ruhuna cenaze yemeği düzenlenmiştir. Ceset gömüldükten ve uygun bir süre yas tutulduktan sonra artık hastanın korkacağı bir şeyi kalmadığı düşünülmüştür (Bottéro, 2003: 165-166).

Ritüelde kullanılan nesnelere arasında, hayvanın yanı sıra tedavi edici özelliği olan taşlar ve bitkiler de yer almıştır. Ritüelde kullanılan taşlar bir tapınağın altına gömülmüş ve böylece taşların gücünün tapınağa yani tanrıya ulaştığı düşünülmüştür. Ayrıca ritüel metinlerinde yukarıda bahsetmiş olduğumuz kertenkele, kuş, köpek, yılan gibi hayvanların yanı sıra bot ve nehir isimleri de geçmektedir. Bu durum bazı ritüellerin nehir üzerinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bir ritüel metninde şu ifade yer almaktadır:

“Eğer bir yılan birisini sararsa, onu aşağıya suya düşür. Yılanın başını bir sepete koy ve yılanı ondan uzağa it. Yılan sepete girdiğinde sepeli suya fırlat..”(Duymuş Florioti, 2013: 33). Babilliler, kötü güçlerin sebep oldukları hastalıkların tedavisi için özünü büyüden alan “kötülük kovma” ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Kötülük kovucunun gerçekleştirdiği ve hastalığı ritüel olarak uzaklaştırsın diye verilmiş talimatlar vardır. Bu talimatlar sırasıyla şöyledir:

1. Hastalığın sunuluşu ve kaynağının hatırlatılması: Hastalık cehennemden gelmiştir ve onu getiren demonlar, koruyucu tanrısı tarafından terk edilen hastayı, hastalıkla sarmışlardır.
2. Tanrıları acındırmak amacıyla hastanın içinde bulunduğu acıklı durum betimlenmiştir.
3. İlacın doğaüstü kökeni belirtilmiştir: Burada amaç, ilacın etkisini garantilemek ve ritüeli yöneten görevlinin ilacı uygularken ancak büyük kötülük kovma ustaları Ea ve Marduk adına hareket edebileceklerini hatırlatmaktır.
4. Dördüncü olarak tedavi uygulanmıştır: Tedavi, Ea'nın Marduk'a verdiği talimatlardan oluşmaktadır ve burada kötülük kovucu Marduk'un yerini alarak, onun işlevini görmüştür. Kötülük kovucuya hastayı iyileştirmesi için verilen talimatın ilk bölümünde, kalın undan yapılmış yedi ekmeğin bronzdan bir ipe bağlanması belirtilmiştir. Daha sonra hasta bozkırda ıssız bir yere götürülmüş ve yabancı bir akasya ağacının dibinde, onun üzerine “Eridu'nun Formülü” (etkili olduğu düşünülen bir yakarma ya da özel bir dua) okunmuştur. Sonra ekmeğin hastanın üzerine sürülmüş ve yere düşen kırıntılara tükürülmüştür. Burada kötülük kovucuya, onun yakalandığı hastalığı Bozkırların Koruyucu Tanrıçası Ninedenna'ya bildir ki küçük yabancı kemirgenlerin koruyucu tanrısı olan Ninkilim, onun hastalığını bu hayvanlara aldırın talimatı verilmiştir.
5. Son olarak yakarma biçimindeki sözlü ritüel gerçekleştirilmiştir: “Ölümlere can verebilen iyileştirici Tanrıça Gula eliyle dokunarak onu iyileştirsin! Ve sen, merhametli Marduk, hasta tamamıyla tehlikeden sıyrılın diye, onu sıkıntısından kurtaracak formülü söyle!” (Bottéro, 2005: 174-175).

Asur ve Babil'de gerçekleştirilen önemli arındırma ritüellerinden birisi de *bīt rimki* (Temizliğin Evi) adı verilen törendir. Şehrin dışında kurulan sazdan kulübelerde gerçekleştirilen ve birkaç gün süren bu törenlerde kral için arındırma ritüelleri yapılmıştır. Kötü ruh kovucu din adamı duasını ezberden okurken, kral kulübeye girer. Kral tanrı Şamaş için büyü sözlerini söylerdi ve kötü ruhun heykelinin göğsü ılgın ağacından¹⁰ yapılmış hançer ile delinirdi. Kral ağzını su ve bira ile yıkardı. Daha sonra ağzına aldığı suyu kötü ruhun heykelinin üzerine çıkarırdı. En son olarak heykel gömülürdü (Farber, 1995: 1902-

¹⁰ Arındırma işlevi olan kutsal sedir, ılgın (*giššinig*) ve saz ağacı kökleri Abzu'da, başları gökyüzünde olması sebebiyle ideal bitkiler olarak düşünülmüştür. Bu ağaçlar tütsüleme yoluyla, arındırma işlemlerinde bir araç olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda ritüel esnasında okunan dualarda, tanrılar özellikle ılgın ağacı ile özdeşleştirilirken, heykelin hammaddesi olarak da ılgın ağacı geçmektedir: “Şamaş büyük efendi, yüce hakim, tüm yer yüzü ve gökyüzünün hakimi. Sen tanrısalsın, saf ılgın, yontuların kutsal ağacı” (Ay, 2013: 8). Ayrıca ağzı yıkama ritüeli konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Boden, 1998.

1903). Diğer taraftan *bit rimki* ritüelinde suyun arındırıcı etkisinin yanı sıra, uygulandığı nesneye anlam kazandırdığı da anlaşılmaktadır. *Bit rimki* adı verilen mekânlarda ifritlere ait çeşitli figürler tükürük ya da suyla kirletilerek, kraldan kötü güçlerin uzaklaştırıldığı düşünülmüştür. Burada insandan çıkan salgının pis olması sebebiyle ifritlerin def edildiği gibi, muhtemelen bir büyü ile serpilen suyun da koruyucu bir etkisi olduğu kabul edilmiştir (Ay, 2013: 8).

Buna benzer diğer arınma ritüelleri ise *bīt salā'mē* (Su Serpme Evi) ve *bīt mēseri* (Hapis Evi) törenleridir. Bu törenler kirli madde ya da insanla temas edildiği zaman, insan kontrolünün dışında gelişen deprem ve güneş tutulması gibi durumlarda veya tanrı öfkesinin diğer belirtileri için düzenlenmiştir. Bu ritüellerde su, yağ ve bazı temizleme maddeleri kullanılmıştır (Farber, 1995: 1902-1903).

Babilliler günlük hayatlarının pek çok alanında büyüye başvurmuşlardır. Bunlardan birisi de “*šaziga*” adı verilen ritüeldir. Bu gruba dâhil olan büyüler, karşılık vermeyen bir bireyin sevgisini kazanmak ve erkek partnerlerin cinsel rahatsızlıklarını iyileştirmek gibi durumlarda gerçekleştirilmiştir (Farber, 1995: 1900). Belgelerden, benzer büyülere Asurlular tarafından da başvurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sultantepe tabletlerinin 280. belgesi cinsel güç için yapılmış büyüü içermektedir (Gurney ve Hulin, 1964: 14) 257. metin ise hanımı ile kavga etmiş bir adamı geri getirmek amacıyla yapılmıştır (Gurney ve Hulin, 1964: 12). Ayrıca günümüzde de uygulanan bağlama büyüüne benzer bir belge bulunmuştur. Sultantepe tabletlerinin 237. vesikasında, mavi iplerin düğümlenerek üzerine yedi defa ezberden büyü okunduğu kayıtlıdır (Gurney ve Hulin, 1964: 11).

Mezopotamya’da kötü göze bir diğer ifadeyle nazara karşı da büyüye başvurulmuştur. Kt. 94/k 520 numaralı belge kötü göze karşı yapılmış büyü metnidir. Belge şu satırlarla başlar: “*Ey göz, göz! Alulutum göz!... Gerçekten kötü bir illet! Gerçekten alıp götürülmüş uyku! Titreme!...*” (Erol, 2013: 67). Sultantepe’de bulunmuş olan büyü metinlerinden 179. metin kötü göze karşı yapılmış iki dilli bir büyü belgesidir (Gurney ve Hulin, 1964: 6). Ayrıca göz imgesi Mezopotamya’da her zaman kuvvetli bir tılsım olarak kabul edilmiştir. Suriye’nin kuzey doğusunda yer alan Tell Brak’taki Geç Uruk Dönemi’ne ait “*Göz Tapınağı*” adı verilen bölgede yapılan kazılarda binlerce küçük göz idolü bulunmuştur. Ne zaman büyü işleviyle kullanılmaya başlandığı açık olmamakla birlikte göz, Erken Hanedanlık Dönemi’nden Yeni Asur Dönemi’ne kadar kullanılmıştır (Black ve Green, 2003: 90-91).

Mezopotamya toplumlarında kötü rüyaya karşı da büyü uygulandığı görülmektedir. Kötü rüyanın sonuçlarını uzaklaştırmak için yapılan K 13330/KAR 252, III:47 numaralı bir dua şöyledir: “*Ey [yakarılan tanrıların adı okunmuyor], (beni tehdit eden) laneti dağıt ve uzaklarda yok et! Rüzgâr düşümde gördüğüm kötü yazgıyı uzaklara götürsün!*”. İlgili kişi böyle bir rüya gördüğünde sabah ayağını yere basmadan önce söz konusu duayı okuyarak, orada bol bol şarap içecektir ve daha sonra sadece ayaklarını yere basacaktır. Böylece rüyasından beklediği kötü yazgının ondan uzaklaştığı düşünülmüştür (BOTTÉRO, 2003: 147-148). Sultantepe tabletlerinin 107. belgesi de kötü rüyalara karşı yapılmış büyü metnini içermektedir (Gurney ve Finkelstein, 1957: 10).

Eski Mezopotamya’da büyüün uygulandığı bir alan da bina inşası sırasındaki ayinlerdir. Yeni yapıların, özellikle tapınakların inşası yapılırken binaların kutsanması, arındırılması, adanması ve ifritlere karşı korunmasıyla ilgili dinsel törenler ve büyü uygulamaları yapılmıştır. Muhtemelen özel evlerin sakinleri de evlerinin inşası tamamlanırken ya da belli bir hastalık salgını olduğu durumlarda, canlarını ve mallarını ifritlerden ve hastalıklardan korumak için benzer törenleri gerçekleştirmişlerdir. Bunlar genellikle bina temellerine konulmuş ya da temel atılırken yerleştirilmiştir (Black ve Green, 2003: 48).

Asur'da Ninova Sarayı kazılarında sarayın giriş kapısında, kötülükleri önlemek amacıyla yerleştirilmiş beş adet terra-cotta köpek figürünü ortaya çıkarılmıştır (Resim-4). Babil'de de kötülüğe karşı koruyucu işlevi olan altın, gümüş ve bakır köpek heykelleri bulunmuştur (Watanabe, 2002: 119-120). Köpek figürü, ileride üzerinde duracak olduğumuz sağlığın tanrıçası olan Gula'nın sembolü ve koruyucu bir figür olarak kullanılmıştır (Resim-5). Yapılan kazılarda özellikle kapı girişlerinin altında köpek figür ve iskeletlerine bu sebeple rastlanmaktadır. Tanrıçanın en önemli kült merkezi olan İsin'de ona adanmış "köpek tapınağı" bulunmuştur. İsin şehrinde ele geçen bir yazıtta ise "Egalmah tapınağının hanımı, büyük şifacı, hayat nefesi veren.....Gula'ya" ifadeleri geçmektedir. Sippar şehrinde ele geçen bir köpek figürü ile burada bulunan bir yazıtta da "Gula için kilden bir köpek yaptım ve ona hediye ettim" ifadeleri yer almaktadır. Köpek figürü, M.Ö.14.yy'ın ortaları ile 13.yy'ın ilk dönemlerine ait Kasit silindir mühürleri üzerinde de Tanrıça'yı temsil etmiştir. Eski Babil dönemine ait bir levhada da Tanrıça Gula'yı temsil eden bir köpek ve yavruları betimlenmiştir. Ayrıca Tanrıça Gula'nın tasviri Orta Babil Dönemi'nde "kudurru" yani sınır taşlarında görülmektedir. Büyüsel ritüellerde de kilden yapılmış köpek heykelleri kullanılmış, kötü ruhları def etmek için de bunlar yapıların altına gömülmüştür. Eski Mezopotamya'nın inanç merkezi olan Nippur'da, Tanrıça Gula'ya adanmış bir tapınak ile köpek mezarı ve heykelcikleri bulunmuştur (Duymuş Florioti, 2014b: 57-58).

Aslan-ifrit figürünü ise kötü ifritlere ve hastalıklara karşı koruyucudur. Yeni Asur saray kabartmalarında resmedilmiş olup kilden heykelcikleri evlerde bulunan ve koruyucu büyü ayinlerinde binaların temellerine gömülenler arasında yer almıştır (Black ve Green, 2003: 38). Akrep simgesinin de Kassit Dönemi'nde "kudurru"lar üzerinde Tanrıça İshara'nın simgesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Akrep adamlar ise ilk kez III. Ur Hanedanlığı ve Akat sanatında görülmüş olup, Yeni Asur ve Yeni Babil devirlerinde yaygınlık kazanmıştır. Yeni Asur Dönemi'nden itibaren Şamaş'ın hizmetkârları olarak ifritlere karşı güçlü koruyucular olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır (Black ve Green, 2003: 27).

Büyü levhalarında kullanılan diğer bir figür de balıktır. Balık, Su Tanrısı Enki ile ilişkilendirilmiştir. Enki bilge bir tanrıdır ve balıklar da bilgeliği simgeler. Hasta bir insanın başucunda bulunan balık kılığında bir çift figür yer almaktadır. Bu figürler kötü ruhları kovan balık ya da balık bedenine benzeyen giysiler giymiş rahip olarak yorumlanmıştır. Bu figürün Asur saray ve tapınaklarının girişindeki heykellerde görülmesi, balığın koruyucu büyü gücünü göstermektedir. Binaların zeminlerine gömülmüş heykellerin bulunması da balığın büyü etkisini desteklemektedir. Balık imgesi, Eski Babil Dönemi mühürlerinde ise insanlara saldıran tanrılar ve ifritler gibi insanlığa kötülük getiren figür ve öğelerin yanına yerleştirilmiş olarak betimlenmiştir (Black ve Green, 2003: 44-45).

Mezopotamya halklarından günümüze, büyücü ya da hasta tarafından söylenecek duaların yazılı olduğu çok sayıda tılsım ulaşmıştır. Günümüze ulaşabilen en eski dualar, yaklaşık olarak M.Ö. 2400'lere tarihlenmektedir (Black ve Green, 2003: 56). Kötü ruhları kovmak için yapılan bu dualarda genellikle tanrılardan yardım istendiği görülmektedir. Menant'tan naklettiğimiz ve Güneş Tanrısı Şamaş'a hitap eden bir ilahinin çevirisi şöyledir: "Yalanları gideren sen, olağanüstü kötü etkileri, kehanetleri, kızgın hastalık belirtilerini, düşleri, kötü görüntüleri yok eden sen, büyü ve sihirle uğraşan ve ülkeleri yok eden sen." (MENANT, 2005: 66). Ayrıca Kasitler dönemine ait bir ilahinin 48-50. satırlarında temiz ve saf büyüleri kabul eden ile olması istenilen dileği ulaştırmanın Tanrı Şamaş olduğu belirtilmektedir (Tansuğ ve İnanlı, 1949: 563).

Dua çeşitleri başlıca dört gruba ayrılmaktadır. Birinci gruba dâhil dualarda, büyücünün hedefi ifritlerdir. Büyücü ayin sırasında ifritlerden korunmak için ak büyüyle ilişkilendirilmiş olan Tanrı Enki/Ea ile hanımı Damkina ve Asarluhi'nin bir temsilcisi olarak yer almaktadır. İkinci tür dualarda ise sıradan insanları ifritlerin saldırılarına karşı

korumak amaçlanmıştır. Üçüncü dua çeşidinde ifritler ve ifritlerin yaptıklarının ayrıntılı bir biçimde anlatıldığı görülmektedir. Dördüncüsü, ifritlere ya da ak büyü tanrılarına yönelik değil, ayinde kullanılacak olan nesnelere için yapılmış duaları içermektedir (Black ve Green, 2003: 57).

Söz konusu dualardan da anlaşıldığı gibi Mezopotamya halkları bir tanrının koruması altında olduklarını düşünmüşlerdir. Her insanın ömür boyu kendisini himaye altına alan bir tanrısı olduğu kabul edilmiştir. Bu tanrının himayesinin devam etmesi için kişinin o tanrıya karşı saygısızlıkta bulunmaması ve vazifelerini yerine getirmesi gerekiyordu. Eğer tanrının himayesi kalkarsa çeşitli tehlikelere karşı korumasız kalındığı ve kişinin hasta olacağı düşünülmüştür (Sayılı, 1991: 415). Bu düşünce insan yaşamında o derece etkili olmuştur ki mühür sahibi olan kişiler kendisini himaye eden tanrının adını mühürlerinde bulundurmışlardır (Tosun, 1946: 18). Burada Tanrıça İşhara'nın sembolü de dikkat çekicidir. Tıbbın simgesi olan yılanın bu tanrıçanın sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir (Tosun, 1960: 265).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Mezopotamyalıların hastalık görüşlerinde tanrıların önemli bir yeri vardır. Her tanrı, hastalık verebileceği gibi şifa da sağlamıştır düşüncesi hâkimdir (Resim-6). Diğer taraftan bazı tanrılar tıbbın özel tanrıları olarak düşünülmüş ve bu tıp tanrılarının sağlık ve hastalıklarla ilgilendikleri kabul edilmiştir. Tanrı Ninutra ile onun eşi olan Tanrıça Gula tıbbın ve hekimlerin koruyucu tanrıları olarak karşımıza çıkmaktadır (Sayılı, 1991: 416). Özellikle de Tanrıça Gula çok ön planda yer almıştır. Diğer adları Nintinuga, Ninkarrak ve Meme olan tanrıçaya, İsin şehrinin koruyucu tanrıçası Ninisina olarak da tapılmıştır. Başlıca tapınağı İsin şehrindeki “E-gal-mah” olan tanrıça için Nippur, Borsippa ve Asur şehirlerinde de tapınaklar inşa edilmiştir (Black ve Green, 2003: 92). Mezopotamya'nın önemli tanrılarından birisi olan Tanrı Ea'nın da büyücülükle münasebeti olduğuna daha önce değinilmiştir. Ayrıca Tanrı Sin ile Tanrıça İştar da tıp alanı için önemli tanrılar arasında yer almışlardır. Özellikle Tanrı Sin'e, şifalı bitkilerle ilişkisi olduğu için büyük önem verildiği görülmektedir (Sayılı, 1991: 416).

Sonuç

İncelemiş olduğumuz belgeler ve arkeolojik verilerden, büyüün Eski Mezopotamya toplumlarının günlük yaşamının hemen her alanında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hem kötü büyü hem de iyi büyü grubuna giren büyülere başvurulmuştur. Büyü metinleri incelendiğinde, büyülerin çoğunlukla iyileştirici gruba dâhil olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kara büyü ya da cadılık da Eski Mezopotamya halklarının gündelik yaşamının önemli parçasını oluşturmuştur. Cadılık zararlı sonuçlarından dolayı resmi olarak yasaklanmış ve büyücüler kanunen cezaya tabi tutulmuşlardır. Ayrıca büyücülük yapanların da erkeklerden ziyade kadınlar olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlar aynı zamanda hastalık durumunda ya da uğursuzluk geleceğine inandıkları olaylarda büyücülerden yardım almışlardır. Söz konusu durumda farklı ritüeller uygulanarak tedavi olmaya veya önlem almaya çalışılmıştır. Büyüyü bozmadan önce yapılmış olan büyüün mahiyetinin bilinmesi gerektiği ve çeşidine göre büyüyü bozmak için birçok yöntem kullanıldığı görülmektedir.

Kaynakça

Abusch, Tzvi. (2002), *Mesopotamian Witchcraft-Toward a History and Understanding of Babylonian Witchcraft Beliefs and Literature*, Brill-Styx, Leiden.

Ay, Şeyma. (2013), “Mis pi-Pit pi Ritüelleri ve Eski Mezopotamya'da İnsan Tanrı İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı: 15, İzmir, s. 1-21.

Black Jeremy, George Andrew, Postgate Nicholas. (1999), *A Concise Dictionary of Akkadian (CDA)*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Black, Jeremy, Green Anthony. (2003), *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrılar, İfritler, Semboller*, Aram Yayıncılık, İstanbul.

Boden, Peggy Jean. (1998), *The Mesopotamian Washing of the Mouth (mīs pī) Ritual: An Examination of Some of the Social and Communication Strategies which Guided the Development and Performance of the Ritual which Transferred the Essence of the Deity into Its Temple Statue*, Basılmamış Doktora Tezi, The John Hopkins University Press.

Bottéro, Jean. (2003), *Mezopotamya/Yazı, Akıl ve Tanrılar*, (Çev.) Mehmet Emin Özcan ve Ayten Er, Dost Kitabevi, Ankara.

..... (2005), “Babil’de Sihir ve Tıp”, *Eski Yakındoğu-Sümer’den Kutsal Kitap’a*, (Çev.) Adnan Kahiloğulları vd., s. 168-185.

Caplice, R. (1967), “Namburbi Texts in the British Museum II”, *Orientalia*, Sayı: 36, pp. 1-38.

Civil Miguel, Gelb Ignace J., Landsberger Benno, Oppenheim A. Leo, Reiner Erica. (2004), *The Assyrian Dictionary (CAD-A2)*, The Oriental Institute, Chicago.

Civil Miguel, Gelb Ignace J., Oppenheim A. Leo, Reiner Erica. (2004), *The Assyrian Dictionary (CAD-M1)*, The Oriental Institute, Chicago.

Dinçol, Belkıs. (2003), *Eski Önasya Toplularında Suç Kavramı ve Ceza*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Ergimöz, Gaye Şahinbaş. (1999), *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Erol, Hakan. (2013), “Kültepe’de Bulunan Büyü Metinleri”, *Aktüel Arkeoloji*, Sayı: 35, İstanbul, s. 66-67.

Farber, Walter (1995), “Witchcraft, Magic, and Divination in Ancient Mesopotamia”, *Civilizations of the Ancient Near East*, Cilt: III, pp. 1895-1909.

Florioti, H. Hande Duymuş. (2013), “Eski Mezopotamya’da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı: 15, İzmir, s. 23-42.

..... (2014a), “Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya’da Akrep Sembölü”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı: 19, İzmir, s. 347-370.

..... (2014b), “Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı: Eski Mezopotamya Örneği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 55, Ankara, s. 45-70.

Gurney, Oliver Robert, Finkelstein, Jacop. (1957), *Sultantepe Tablets I*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.

Gurney, Oliver Robert, Hulin, Peter. (1964), *Sultantepe Tablets II*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.

Gündüz, Altay. (2002), *Mezopotamya ve Eski Mısır*, Büke Yayıncılık, İstanbul.

Lafont, Bertrand. (2005), “Mezopotamya’da Nehir-Tanrı’nın Yargılaması”, *Eski Yakındoğu-Sümer’den Kutsal Kitap’a*, (Çev.) Adnan Kâhiloğulları vd., s. 200-209.

Malinowski, Bronislaw. (1990), *Büyü, Bilim ve Din*, (Çev.) Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Menant M. Joachim. (2005), *Ninova Sarayı Kütüphanesi*, (Çev.) Vedii İlmen, Yaba Yayıncılık, İstanbul.

Michel, Cecile. (1997), “Une incantation paléo-assyrienne contre Lamaštum”, *Orientalia*, Sayı: 66, pp. 58-64.

Mieroop, Marc van de. (2006), *Antik Yakındoğu'nun Tarihi*, (Çev.) Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara.

Oates, Joan. (2004), *Babil*, (Çev.) Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayıncılık, Ankara.

Reiner, Erica. (1958), "Šurpu" *A Collection of Sumerian and Akkadian Incantations*, AfO Beiheft 11, Graz.

Reyhan, Esmâ. (2008), "Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:3, Ankara, s. 227-242.

Salvini, Béatrice André. (2006), *Babil*, (Çev.) Elâ Uluatam, Dost Kitabevi, Ankara.

Sayılı, Aydın. (1991), *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, TTKY., Ankara.

Tansuğ, Kadriye, İnanlı, Özel. (1949), "Sümerlerin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 4, Ankara, s. 551-581.

Tosun, Mebrure. (1960), "Sümer-Babil Tanrı Sembollerinin Adları Üzerinde Bir Araştırma", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt: 18 Sayı: 3.4., Ankara, s. 261-272.

..... (1946), "Sümer-Babil San'atının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, Ankara, s. 13-21.

Tosun, Mebrure, Yalvaç, Kadriye. (1981), *Sumer Dili ve Grameri*, Cilt: I, TTKB., Ankara.

..... (2002), *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTKY., Ankara.

Ünal, Ahmet. (2003), *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

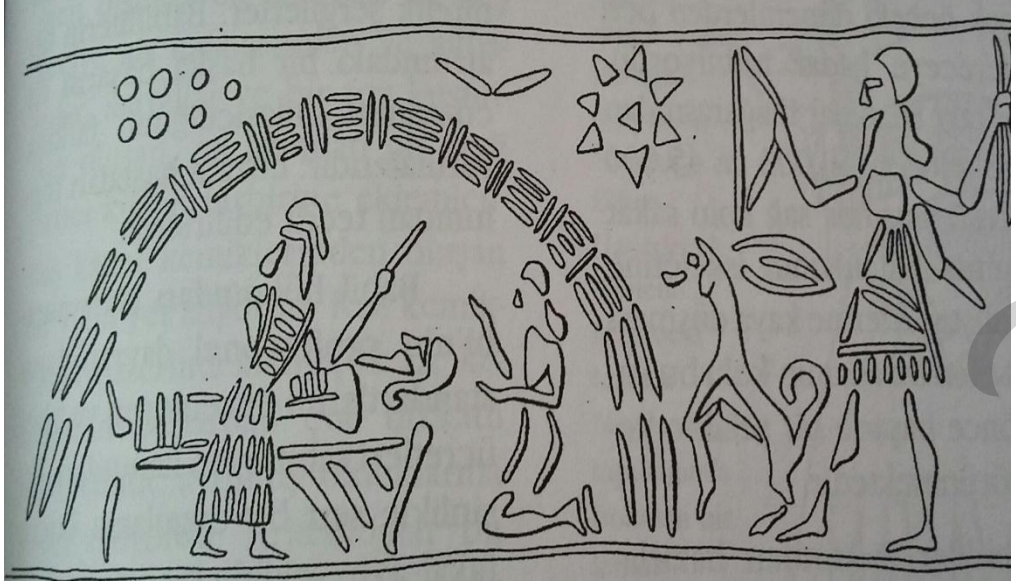
Watanabe, Chikako E. (2002), *Animal Symbolism in Mesopotamia, A Contextual Approach*, WOO, Band 1, Institut für Orientalistik, Universität Wien, Wien.

Yıldırım, Nurgül. (2009), *Anadolu'da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

..... (2015), "Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Uğursuzluk İnancı ve Bununla İlgili Büyü Ritüelleri", *History Studies*, Sayı: 7/1, Samsun, s. 239-248.

EKLER

Resim-1: Sazdan yapılmış barınağın içinde hastayla ilgilenen din adamı. Dışarıda da bir köpek ve adam nöbet tutmakta (Black ve Green, 2003: 97).

Resim- 2: Akrep kuyruklu Pazuzu (Duymuş Florioti, 2014a: 367).

Resim-3: Lamaštu'ya karşı muska şeklinde yapılmış tablet (Erol, 2013: 67).

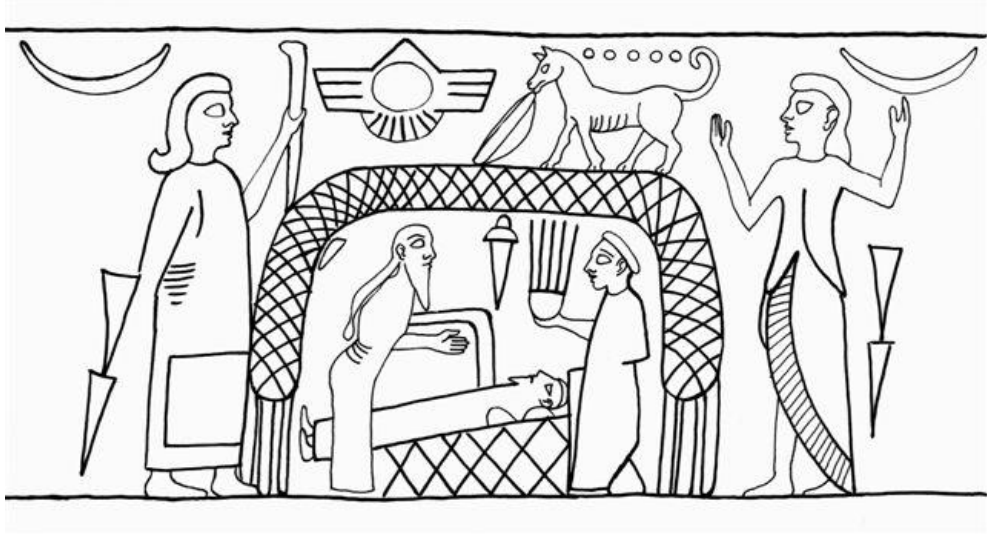

Resim-4: Ninova Sarayı giriş kapısına, kötülükleri önlemek amacıyla yerleştirilmiş terra-cotta köpek figürinleri (Watanabe, 2002: ekler, fig. 37).

Resim-5: Tanrıçası Gula ve köpeği. Babil kralı Nabû-mukin-apli dönemine ait bir *kudurru*'dan alınmıştır (Black ve Green, 2003: 92).

Resim-6: Şifa ritüeli. M.Ö. I. Binyıla ait olup, Tel-Halaf'ta ele geçmiş olan silindirik mühür baskısıdır (Duymuş Florioti, 2014b: 62).